

POLITIČAR U SENCI PISCA: BORISLAV PEKIĆ I POČETAK VIŠEPARTIJSKOG SISTEMA U SRBIJI (1990–1992)

Msr Dragoljub Mandić*

APSTRAKT: *Cilj rada je da prikaže ulogu Borislava Pečića tokom prvih godina višestranačkog sistema koji je u Srbiji obnovljen 1990. godine. Kao ugledni književnik i kritički intelektualac, Pečić se pred kraj života aktivno bavio politikom, postavši jedan od osnivača i potpredsednik Demokratske stranke, a potom i jedan od glavnih inicijatora osnivanja Demokratske stranke Srbije i Demokratskog pokreta Srbije, prve velike koalicije protiv režima Slobodana Miloševića. Na osnovu relevantne naučne literature i izvora, pre svega piščeve zaostavštine, svedočanstava savremenika, dnevne i stranačke štampe, u radu ćemo pokušati da prikazemo političke aktivnosti i stavove Borislava Pečića u navedenom periodu.*

KLJUČNE REČI: Jugoslavija, Srbija, demokratija, parlamentarizam, Demokratska stranka, Demokratska stranka Srbije, Borislav Pečić.

Uvod

Borislav Pečić spada u red najznačajnijih imena srpske književnosti u drugoj polovini 20. veka.¹ Istovremeno, važio je i za jednog od najdoslednijih protivnika komunističkog režima. Njegov politički staž, iako se s razlogom nalazi u senci književnog,

* Doktorand, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd, Republika Srbija
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5655-935X>; E-mail: dragoljub.mandic997@gmail.com

¹ Borislav Pečić, jedan od najznačajnijih srpskih pisaca 20. veka, rođen je 4. februara 1930. godine u Podgorici. Proveo je pet godina u zatvoru zbog osnivanja ilegalne organizacije pod nazivom Savez demokratske omladine Jugoslavije. Na književnoj sceni se pojavio romanom *Vreme čuda*, dok je 1971. nagrađen NIN-ovom nagradom za roman *Hodočašće Arsenija Njegovana*. Iste godine se seli u London, gde je napisao većinu svojih dela, između ostalih i *Zlatno runo* u sedam tomova (1978–1986) i *Besnilo* (1983). Po povratku u Beograd postaje dopisni član SANU, a 1989. i jedan od osnivača i potpredsednik Demokratske stranke. Početkom 1992. se vratio u London, gde je nakon teške bolesti preminuo 2. jula iste godine. Sahranjen je u Aleji zaslužnih građana u Beogradu. Više u: Srđan Цветковић, *Борислав Пекић: живот бунтовника*, (Београд: Catena mundi – У име народа за слободну Србију, 2020); Исти, *Портрети дисидената* (Београд: Институт за савремену историју – Центар за унапређивање правних студија – Истраживачко-издавачки центар Демократске странке, 2007).

počeo je odmah nakon Drugog svetskog rata. Već u proleće 1948. formirao je ilegalnu organizaciju Savez demokratske omladine Jugoslavije – SDOJ, zbog čega je pet godina proveo u zatvorima u Sremskoj Mitrovici i Nišu. Nakon književne afirmacije je delovao kao angažovani intelektualac, pogotovo nakon odlaska u London, odakle je istupao u odbranu ljudskih i umetničkih sloboda.² Sredinom osamdesetih, kada je počeo da živi na relaciji London–Beograd, Pekić se angažovao u cilju zaštite srpskog naroda na Kosovu. Potpisivao je peticije koje je pokretao Odbor za odbranu slobode misli i izražavanja, a pošto je krajem 1985. postao dopisni član Srpske akademije nauka i umetnosti, stao je u njenu zaštitu nakon što se u javnosti pojavio nacrt dokumenta poznatog kao *Memorandum SANU*.³

Međutim, kada je na političkom nebu Srbije počela da se uzdiže zvezda Slobodana Miloševića, Pekić je bio jedan od retkih intelektualaca koji su sa rezervom reagovali na njegovu pojavu. Vladeta Janković svedoči da je za stolom u „Srpskoj kafani“, gde su sedeli Pekić, Borislav Mihajlović Mihiz, Dragoslav Mihailović, Brana Crnčević, Duško Kovačević, Momo Kapor i mnogi drugi, vladalo mišljenje da će Milošević rešiti nacionalno pitanje u korist srpskog naroda, zbog čega je trebalo privremeno zažmuriti na njegovu vernost komunističkoj ideologiji. Mihiz je bio naročito uveren u tako nešto, smatrajući da će Milošević „pasti kao kruška“ na slobodnim i demokratskim izborima. Međutim, jedini koji je prema ovakvom razvoju događaja bio skeptičan, često sa podsmehom, jeste upravo Borislav Pekić.⁴ Da je imao pravo pokazalo se krajem 1989. godine, kada je Milošević definitivno učvrstio svoju vlast u Srbiji i potom se distancirao od intelektualaca okupljenih oko SANU i UKS, kao i od Srpske pravoslavne crkve. Za razliku od komunističkih rukovodstava u drugim republikama (izuzev Crne Gore), Milošević je bio na vrhuncu moći i nije mu padalo na pamet da dovodi u pitanje jednopartijski sistem i komunističku ideologiju. Zbog toga je dobar deo intelektualaca izgubio veru u Miloševića i okrenuo se stvaranju političke alternative.⁵

Stvaranje Demokratske stranke

Razgovori o stvaranju prve opozicione stranke pokrenuli su Kosta Čavoški, Vojislav Koštunica i Leon Kojen početkom 1989. godine.⁶ Međutim, različite su okolnosti uticale da do osnivanja dođe tek 11. decembra u prostorijama *Književnih novina* u Francuskoj ulici 7, kada je potpisom 13 intelektualaca formiran Osnivački odbor Demokratske stranke.⁷ Pošto je svako organizovanje izvan Socijalističkog saveza radnog

² С. Цветковић, *Борислав Пекић: живот бунтовника...*, 43–64, 75–84.

³ Драгољуб Г. Мандић, „Косовски проблем су створили комунисти“: Борислав Пекић и косовско питање“, у: *Ми и други кроз визуру Косова и Метохије: тематски зборник научних радова. Књ. 3, Историја и етнологија* (Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу, 2024), 205–206.

⁴ Vladeta Janković u razgovoru sa autorom 12. maja 2023. godine.

⁵ Коста Николић, *Српска књижевност и политика: 1945–1991: главни токови* (Београд: Завод за уџбенике, 2012), 245; Исти, „Хуманистичка интелигенција и обнављање парламентаризма у Србији“, *Историја 20. века*, бр. 3, (2011), 57–66; Исти, „Политички портрет Слободана Милошевића“, *Токови историје*, бр. 1, (2013), 270–271.

⁶ Коста Чавошки, *Чему Демократска странка* (Београд: Српска либерална странка, 2007), 5–6.

⁷ Међу оснивачима Демократске странке били су: Душан Вукajловић, Владимир Глигоров, Милован Даноjлић, Гоjко Ђого, Слободан Илић, Марко Јанковић, Воjслав Коштунца, Драгољуб Мићуновић, Борислав Пекић, Милодрaг Перишић, Радослав Стојановић и Коста Чавошки [*Историја Демократске*

naroda još uvek bilo protivustavno, postavilo se pitanje kako sa idejom o stvaranju stranke izaći u javnost. Uprkos tome, odlučeno je da se konferencija za novinare u Domu omladine zakaže za naredni dan. Iako nisu svi potpisnici prisustvovali, Dragoljub Mićunović je pred punom salom obznanio da je stvorena Demokratska stranka. Nikakve oštre reakcije režima nije bilo: televizija je ovaj događaj prećutala, ali su o njemu pisale pojedine novine.⁸ Radio-stanica Studio B objavila je brojeve telefona Čavoškog i Koštunice, pa su se njima javljali zainteresovani građani, a oni im slali pristupnice na potpis i kopije osnivačkog akta. Tako je učlanjeno barem prvih hiljadu članova.⁹ Osnivačka skupština Demokratske stranke zakazana je za 3. februar 1990. godine u Domu omladine. U međuvremenu je grupa članova predratne Demokratske stranke tražila sastanak sa osnivačima nove, osporavajući im pravo na ime. Međutim, Kosta Čavoški i Slobodan Inić su na tom sastanku uspeali da ubede ove političke veterane da im prepuste pravo na ime – Demokratska stranka.¹⁰ U međuvremenu su u Srbiji formirane još neke stranke: Srpska narodna obnova Mirka Jovića (6. januar) i Narodna radikalna stranka Veljka Guberine (14. januar). Takođe, tada je došlo do jednog epohalnog događaja: na svom XIV kongresu (20–22. januar 1990) raspao se Savez komunista Jugoslavije, nakon što su delegacije iz Slovenije i Hrvatske napustile zasedanje.¹¹

Borislav Pečić je bio prva osoba kojoj su se Čavoški i Koštunica u leto 1989. obratili sa idejom o osnivanju Demokratske stranke. Predrag Palavestra, koji je prisustvovao tom sastanku u skadarlijskoj bašti kod „Dva jelena“, svedoči da su Pečiću tada „oči zasjale od sreće kada je shvatio da se njemu obraćaju prvom“. Bio je spreman da se prihvati svih obaveza, osim da bude predsednik, predlažući da to bude neko ko živi u Srbiji i ko može privući različito glasačko telo, a ne samo građanski sloj.¹² Takođe, odbacivao je mogućnost da će prihvatiti neku političku funkciju u slučaju da DS pobjedi na izborima.¹³ Kako je sam rekao, njegovi motivi za pristup DS-u ležali su „delimično u biografiji, delimično u nazorima“. Svoj doprinos formiranju stranke Pečić je definisao kao „otplatu zaostalog duga vlastitij biografiji“, zbog toga što je kao mladić bio vođa organizacije koja je bila bliska tradiciji stranke Ljube Davidovića i Milana Grola. Pored toga, Pečiću je podjednako bilo važno da sa strankom kojoj će pristupiti deli iste političke nazore: parlamentarnu demokratiju, građanske slobode, pravnu državu, liberalnu ekonomiju, evropsku perspektivu i nacionalno pomirenje.¹⁴ Prema svedočenju Marka Jankovića, upravo je Borislav

странке: 1989–2009, прир. Коста Николић и др (Београд: Службени гласник – Институт за савремену историју, 2009), 25–29].

⁸ Dragoljub Mićunović, *Život u nevremenu* (Београд: Arhipelag, 2013), 399–409.

⁹ К. Чавошки, *Чему Демократска странка...*, 7; Војислав Коштунца у разговору са аутором, 26. априла 2024. године.

¹⁰ D. Mićunović, *Život u nevremenu...*, 411–412; Коста Чавошки, *Расрбљивање* (Нови Сад: Огрхеус, 2011), 345–346.

¹¹ Исти, *Чему Демократска странка...*, 6; Слободан Антонић, *Још није готово: Милошевић* (Београд: Вукотић медија, 2015), 44; Вељко Губерина, *Сведок историје. Књ. 5* (Београд: В. Губерина, 2005), 14–23; Вук Драшковић, *Оžилци живота* (Београд: Laguna, 2022), 132–135.

¹² *Други о Пекићу*, прир. Љиљана Пекић и Михајло Пантић (Београд: Откровење, 2002), 67–68.

¹³ Borislav Pečić, *Zlatno doba dijaloga* (Београд: Службени гласник, 2012), 391.

¹⁴ Borislav Pečić, *Stope u pesku* (Београд: Laguna, 2017), 14.

Pekić insistirao da to bude obnavljanje predratne Demokratske stranke, a ne osnivanje nove.¹⁵ Međutim, kontinuitet sa Davidovićevom i Grolovom strankom mogao je biti samo u simboličkom smislu, ali ne i u pravnom.

Prvi sastanak Osnivačkog odbora DS-a kojem je Pekić lično prisustvovao održan je 1. februara 1990, dva dana pred Osnivačku skupštinu. Na tom sastanku je trebalo izabrati ličnosti za rukovodeće funkcije u stranci, koje će potom biti potvrđene na skupštini. Za mesto potpredsednika stranke isprva su kandidovani Radoslav Stojanović i Gojko Đogo, ali je potonji odustao, predlažući Pekića kao uglednog pisca i čoveka koji je duže od njega bio na robiji. Pekić je prihvatio ovaj predlog i potom pobedio Stojanovića.¹⁶ Izbor Pekića za potpredsednika DS-a potvrđen je odlukom Osnivačke skupštine 3. februara, zajedno sa Dragoljubom Mićunovićem kao predsednikom stranke i Kostom Čavoškim na čelu Izvršnog odbora. U Glavni odbor su ušli osnivači i ljudi koju su se Demokratskoj stranci priključili među prvima.¹⁷ Prema *Pismu o namerama* koje je usvojeno kao privremeni program, DS je istakla da će se zalagati za uspostavljanje višestranačkog sistema, za političke i građanske slobode i prava (sloboda misli i izražavanja, veroispovesti, štampe, okupljanja i udruživanja), za slobodno tržište i slobodno preduzetništvo, za socijalnu pravdu, ravnopravnost žena i besplatno obrazovanje, za federalno državno uređenje uz saglasnost svih naroda u Jugoslaviji, za ravnopravnost svih federalnih jedinica i svih naroda, za zaštitu životne sredine, za dezideologizaciju vojske i bezbednosnih službi, za povratak u zemlju svih iseljenika koji to žele, za članstvo u Evropskoj zajednici i za neutralnu i dobrosusedsku spoljnu politiku.¹⁸

Međutim, u stranci su se tokom narednih meseci vodili brojni razgovori o novom programu, pri čemu je nacionalno pitanje bilo najvažnije i najkomplikovanije. Na jednom od tih sastanaka, koji je održan 7. jula, Pekić je pred stranačkim kolegama održao govor u kojem je najveću pažnju posvetio nacionalnom pitanju. Tom prilikom je naglasio da će novi program biti „mnogo izrazitiji i, uprkos svom demokratizmu, beskompromisniji“ u odbrani interesa srpskog naroda, „naročito što se tiče nesrećnog Kosova i Metohije“, zbog čega je neophodno „ukidanje teritorijalnih autonomija, uz striktno poštovanje građanskih prava svih stanovnika koji se nisu ograđili o zakone zemlje i prisustvo slobodno izabranih predstavnika albanske nacionalne manjine u jedinstvenoj i jednodomnoj Srpskoj narodnoj skupštini“. Kada je reč o Srbima izvan Srbije i onima u dijaspori, Pekićev stav je bio da njihove interese treba braniti „bez obzira na budući državni model Jugoslavije, pogotovo u slučaju njenog sporazumnog iščezavanja“. ¹⁹ Ubrzo je postao deo komisije²⁰ koju je formirao Glavni odbor, a čiji je zadatak bio da definiše odnos Demokratske stranke prema nacionalnom pitanju. U

¹⁵ „MARKO JANKOVIĆ - Evo šta je Đinđić rekao Borislavu Pekiću i šokirao ga“, *You Tube*, <https://www.youtube.com/watch?vwgU-HP7kd10>, (Pristupljeno 21. 1. 2025).

¹⁶ D. Mićunović, *Život u nevremenu...*, 412.

¹⁷ Dragoljub Mićunović, *Život u nevremenu, 2: U političkom vrtlogu: 3. februar 1990–25. januar 2001*, (Beograd: Arhipelag, 2014), 5–7.

¹⁸ *Istorija Demokratske stranke: 1989–2009...*, 32–48.

¹⁹ *Demokracija: list Demokratske stranke*, br. 8–9, 14. jun 1990, 1.

²⁰ Pored Pekića, komisiju su činili i Dragoljub Mićunović, Vojislav Koštunica, Kosta Čavoški, Zoran Đinđić, Nikola Milošević, Aleksandar Petrović, Ljubomir Tadić i Slobodan Inić.

dokumentu pod naslovom *Nacionalno pitanje i državno uređenje*, komisija je naglasila da se DS zalaže za demokratsko državno uređenje – parlamentarnu demokratiju i demokratsku federaciju: „Za parlamentarnu demokratiju se zalažemo zato što ona najbolje jemči slobodu građana kao izraz narodne suverenosti, a za demokratsku federaciju zato što živimo u nacionalno mešovitoj državi.“ Ukoliko opstanak Jugoslavije bude bio doveden u pitanje tako što bi se neki od jugoslovenskih naroda otcepio, stav DS-a je bio da nacionalna politika srpske države „mora biti usmerena na to da sve teritorije pretežno naseljene Srbima uđu u sastav jedne države“. Kada je reč o Kosovu, istaknuto je da se radi o „nerazlučivom delu Srbije“, zbog čega je trebalo teritorijalno-političku autonomiju zameniti kulturno-prosvetnom, što bi predstavljalo „uobičajeno evropsko demokratsko rešenje“ statusa albanske i drugih nacionalnih manjina.²¹

„Nacija i demokratija, a ne nacija ili demokratija“

Nakon Osnivačke skupštine Pekić se odmah angažovao u širenju DS-a. Ubrzo je izašao i prvi broj *Demokratije*, a na naslovnoj strani se našao Pekićev govor sa Osnivačke skupštine, pod naslovom „Moralni aspekti demokratije“. U njemu je kritikovao vladavinu jugoslovenskih komunista, naglašavajući štetnost partokratije po mlade i obrazovane ljude, koji su zbog toga svoju budućnost morali da traže u inostranstvu. Pekić je istakao da obnova demokratskog poretka mora obezbediti uslove za povratak emigracije, pre svega obrazovane. U suprotnom bi bio onemogućen „politički, tehnološki i moralni nacionalni preporod“.²² Međutim, nakon prvog broja *Demokratije* su počele da se primećuju lične i ideološke suprotnosti u vrhu DS-a. Prema svedočanstvu Koste Čavoškog, Dragoljub Mićunović i Zoran Đinđić su bili nezadovoljni zbog toga što je govorima najuglednijih stranačkih mislilaca, Nikole Miloševića i Borislava Pekića, pripalo mesto na naslovnoj strani. S druge strane, Mićunović je u svojim memoarima pisao da je *Demokratija* tada zbog Pekića i Miloševića više ličila „na književni časopis nego na politički list“.²³

Pored toga, razmimoilaženja oko srpskog nacionalnog pitanja, odnosa prema Jugoslaviji i Miloševićevom režimu, kao i oko praktičnog političkog delovanja, dovela su do diferenciranja unutar Demokratske stranke na, uslovno rečeno, levo i desno krilo. Shodno svojim uverenjima, Pekić je svakako pripadao desnom, nacionalnom krilu stranke. Demokratsku stranku je doživljavao kao stranku građanske desnice, a odsustvo nacionalnog predznaka u njenom imenu objašnjavao je tradicijom starih srpskih stranaka. Nije ga imala ni stara, predratna Demokratska stranka, ali je Pekić isticao da to ne znači da je bila, niti da će biti anacionalna.²⁴ Na osnovu toga se Pekić može posmatrati kao građanski desničar i umereni nacionalista koji je „rodoljub“, ali ne i „šoven“. Zalagao za odbranu interesa srpskog naroda bez obzira na sudbinu zajedničke države: „Jugoslaviju, naravno, nećemo

²¹ *Историја Демократске странке: 1989–2009...*, 54–57.

²² *Демократија*, бр. 1, 9. март 1990, 1.

²³ К. Чавошки, *Чему Демократска странка...*, 7–10; D. Mićunović, *Život u nevremenu*, 2, 16.

²⁴ B. Pekić, *Zlatno doba dijaloga...*, 378–381.

razbijati ali više nećemo dopustiti da ona razbija nas.“²⁵ Pored toga, od rane mladosti je bio ubeđeni demokrata i antikomunista. Demokratiju je posmatrao „kao najbolji od svih rđavih sistema, a svakako najpodnošljiviji“.²⁶ Sinteza između nacionalnog i demokratskog načela činila je suštinu političkog opredeljenja Borislava Pekića: „Stoga, kao demokrati, nikad ne dopustimo da budemo uvučeni u veštačku dilemu izbora između nacije i demokratije. Jer za demokratiju je nacija njena nužna stvarnost, za naciju demokratija njen izabrani cilj. Demokratija i Nacija – DA! Demokratija ili Nacija – NE!“²⁷

S obzirom na to da je nacionalno pitanje za DS bilo najteže, formirana je već pomenuta stranačka komisija koja je zaključila da srpski narod treba u celini ili najvećim delom da živi u jednoj državi. Međutim, takav zaključak nisu svi iz stranačkog vrha iskreno prihvatili, pre svega Mićunović i Đinđić.²⁸ Kao neko ko je zagovarao jedinstvo srpskog naroda bez obzira na sudbinu Jugoslavije, Pekić se nije slagao sa tadašnjim Đinđićevim stavom da nisu bitne međunacionalne granice već očuvanje Jugoslavije. Suprotno stranačkom programu, Đinđić je u *Demokratiji* pisao da, ukoliko bude bilo potrebno, treba upotrebiti silu u slamanju slovenačkog i hrvatskog separatizma. Đinđić je u istom tekstu uputio kritiku koja se istovremeno odnosila na režim, SPO i jedan deo Demokratske stranke. Naime, nazvao je „politički defanzivnim i malodušnim“ stav Borislava Pekića, Gojka Đoga, Aleksandra Petrovića, Koste Čavoškog i Nikole Miloševića, koji su smatrali da Slovencima i Hrvatima ne treba osporavati pravo na samoopredeljenje, već da na tome treba insistirati kada je reč o Srbima izvan Srbije.²⁹ Prema sećanju Vojislava Koštunice, Pekićev govor tela na stranačkim sastancima je najbolje oslikavao koliko je on polemiku sa Đinđićem shvatao ozbiljno. U tim momentima je znao da se uspravi i potom na samouveren način argumentuje svoj stav o nacionalnom pitanju.³⁰ Kao dosledni opozicionar i čovek od principa, Pekić se nije slagao ni sa fleksibilnošću levog krila kada je u pitanju postizanje političkih ciljeva. Bio je to sukob između dva politička pristupa: idealističkog koji je oličavao Pekić i makijavelističkog kojim se rukovodio Đinđić.³¹ Prema svedočanstvu Marka Jankovića, Pekić je „poludeo“ kada mu je Đinđić saopštio „da će od Demokratske stranke napraviti preduzeće“.³² Ovo razmimoilaženje će naročito doći do izražaja u jesen 1990, kada se bude odlučivalo o izlasku na prve višestranačke izbore.

²⁵ B. Pekić, *Stope u pesku...*, 241.

²⁶ *Isto*, 307.

²⁷ *Демократија*, бр. 4, 27. септембар 1990, 16.

²⁸ К. Чавошки, *Чему Демократска странка...*, 8–9; Čedomir Antić, „Nacionalizam Zorana Đinđića“, *Istorija 20. veka*, br. 2 (2012), 10–11; Milovan Đilas, *Raspad i rat: dnevnik: 1989–1995*, priredio Aleksa Đilas (Beograd: Vukotić media, 2022), 152–153, 179.

²⁹ *Демократија*, бр. 10–11, 3. август 1990, 13; Владимир Рибљић, *Политичка мобилизација у Србији од 1987. до 1992* (Београд: Архипелаг, 2023), 118–119.

³⁰ V. Koštunica u razgovoru sa autorom 26. aprila 2024.

³¹ Prema Kosti Čavoškom, makijavelizam je pristup kojim se manje ili više rukovode skoro svi političari, ali je Đinđić bio jedini koji to nikada nije krio. „Zoran Đinđić je zaista bio izuzetna pojava u politici i možda naš najbolji makijavelistički političar, koji je imao smelosti da i u javnosti strogo razdvaja politiku od morala“ [Коста Чавошки, *Сећања неуспешног политичара, 3* (Београд: Сатена mundi, 2022), 484].

³² „MARKO JANKOVIĆ - Evo šta je Đinđić rekao Borislavu Pekiću i šokirao ga“, *You Tube*, <https://www.youtube.com/watch?vwgU-HP7kd10&t=3227s>, (Pristupljeno 21. 1. 2025).

Prvi višestranački izbori

Tokom aprila i maja 1990. godine održani su višestranački izbori u Sloveniji i Hrvatskoj. Slobodan Milošević je za to vreme odugovlačio da pođe istim putem, što se pravdalo strahom da će kosovski Albanci formirati secesionističku stranku, dobiti pokrajinske izbore i proglasiti nezavisnost. Takođe, Milošević je smatrao da višepartijski sistem treba da bude uspostavljen na nivou čitave Jugoslavije, da se mora doneti odgovarajući izborni zakon, sličan zakonu Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine. Time bi se onemogućilo kandidovanje političkih stranaka koje nemaju podršku u svim delovima Jugoslavije, čime bi njeno jedinstvo bilo manje ugroženo. Međutim, političke elite Slovenije i Hrvatske su takve ideje odlučno odbijale, pa se višestranačje prvo moralo obnoviti na republičkom nivou. Dok je Milošević oklevao, u Srbiji su se i dalje stvarale nove stranke: 14. marta 1990. osnovan je Srpski pokret obnove, čiji je harizmatični i rečiti vođa Vuk Drašković privukao dosta pristalica, uglavnom antikomunističke i monarhističke orijentacije. Takođe, osnivanje sopstvene stranke najavljavao je i predsednik Saveznog izvršnog veća Ante Marković.³³

Pošto višepartijski izbori – kakvi su već održani u Sloveniji i Hrvatskoj – u Srbiji još nisu bili ni na vidiku, glavne opozicione stranke potpisale su 30. maja zajedničku povelju o izborima, kojom su tražile uspostavljanje okruglog stola vlasti i opozicije, kao prelaznog rešenja do održavanja višestranačkih izbora. Trebalo je doneti izborne zakone kako bi za sve stranke važila ista pravila. Da bi se izvršio pritisak na vlast, za 13. jun 1990. dogovoren je prvi opozicioni miting u Beogradu, na Trgu republike. Državni mediji odmah su ga označili kao „poslednji scenario antisrpske koalicije“.³⁴ Borislav Pekić je podržavao ujedinjenje opozicionih stranaka oko stava da prvo treba održati višepartijske izbore, a onda doneti novi Ustav. Smatrao je da „jedino na taj način srpski ustav može dobiti pravi, suvereni, narodni legitimitet“.³⁵ Pred nešto manje od 20.000 ljudi, miting je otvoren starom srpskom himnom, „Bože pravde“, koja se u Beogradu prvi put čula nakon Drugog svetskog rata. Na skupu su dominirala ravnogorska obeležja, a u jednom trenutku je spaljena petokraka sa Miloševićevom slikom. Na poziv Koste Čavoškog, okupljeni su posle izvesnog vremena pošli ka Skupštini Srbije kako bi predali svoje zahteve. Međutim, pošto ih niko nije primio, uputili su se prvo ka zgradi *Politike*, a potom i ka sedištu TV Beograd u Takovskoj ulici, gde je došlo do velikog sukoba sa milicijom. Pošto je miting rasturen, sutradan su organizatori sazvali konferenciju za štampu u Domu omladine, kako bi demantovali pisanje režimskih medija i upoznali javnost sa brutalnošću milicije.³⁶ Među povredjenima je bio i Pekić, koji je, pokušavajući da zaštiti mlade demonstrante, dobio

³³ С. Антонић, *н. д.*, 46–49; Драшковић, *н. д.*, 136–137.

³⁴ Коста Николић, *Југославија, последњи дани: 1989–1992. Књ. 1*, „Сви Срби у једној држави“ (Београд: Службени гласник, 2019), 244–247; „Sricanje demokratije - izbori 1990“, *You Tube*, <https://www.youtube.com/watch?v23f1ueqy0gw&t1660s>, (Pristupljeno 21. 1. 2025).

³⁵ В. Пекић, *Zlatno doba dijaloga...*, 399.

³⁶ С. Антонић, *н. д.*, 49–50; Д. Мићуновић, *Život u nevremenu*, 2, 18–19; К. Николић, *Југославија, последњи дани: 1989–1992. Књ. 1...*, 246–247; „Sricanje demokratije - izbori 1990“, *You Tube*, <https://www.youtube.com/watch?v23f1ueqy0gw&t1660s>, (Pristupljeno 12. 8. 2023).

nekoliko udaraca u nogu i glavu, usled čega je delimično izgubio svest, pa su ga sa ulice sklonili redari koji su „preostali na nogama“. Iako je bilo stvari sa kojima se nije slagao i pesama koje ne bi pevao, Pekić je prvi opozicioni miting smatrao uspešnim.³⁷

Međutim, pokazalo se da baš i nije bio u pravu, jer Slobodan Milošević i dalje nije pristajao ni na šta što je opozicija zahtevala. Najviše je insistirala da se održe višestranački izbori za Ustavotvornu skupštinu. Za razliku od drugih istočnoevropskih komunističkih lidera, Milošević je bio mlad, borben i smeo političar koji nije želeo tek tako da izgubi vlast. Odlučio je da prvo donese novi Ustav, jer je važeći i dalje garantovao velika ovlašćenja Skupštini Kosova, i da se posle toga održe izbori za Narodnu skupštinu. Stoga je 1. i 2. jula 1990. održan referendum i na njemu je Miloševićev predlog prihvaćen ubedljivom većinom. Nakon ovog trijumfa, Milošević je još jednom vešto manevrisao. Kada je 17. jula 1990. došlo do stvaranja Socijalističke partije Srbije tako što su se ujedinili Savez komunista Srbije i Socijalistički savez radnog naroda Srbije, u nju su ove dve organizacije unele kompletnu svoju imovinu, što je značilo veliku prednost u odnosu na ostale stranke. Na kraju, kada su u pitanju izborni uslovi, Milošević ponovo nije izašao u susret opoziciji. Na dan kada je donet novi Ustav, 28. septembra 1990, Skupština je zakazala predsedničke i parlamentarne izbore za 9. decembar i usvojila izborni zakon kojim je opozicija bila diskriminisana.³⁸

Demokratska stranka, zajedno sa ostatkom opozicije, pokušala je da se izbori za poštenije izborne uslove. Najviše se insistiralo na ravnopravnoj zastupljenosti u medijima, direktnom sučeljavanju kandidata i učešću svih stranaka u kontroli izbornog procesa.³⁹ Paralelno sa tim, unutrašnja sporenja u stranci su bila sve veća. Lična i ideološka netrpeljivost među određenim članovima stranačkog vrha, pre svega između Mićunovića i Čavoškog, postojala je još od samog početka. Nezadovoljan svojim položajem i stanjem u stranci, Čavoški je saopštio Mićunoviću da će se kandidovati za predsednika, a u tome ga je podržalo 15 članova Glavnog odbora, među kojima i Pekić. Međutim, na Izornoj skupštini koja je održana 29. septembra 1990. u Sava Centru, Mićunović je imao podršku 273, a Čavoški 67 glasača. Novi potpredsednici stranke postali su Koštica i Desimir Tošić, dok se Đinđić našao na čelu Izvršnog odbora.⁴⁰

Pošto su socijalisti pripremali izbore po pravilima koja bi samo njima odgovarala, opozicija je na mitingu održanom u Beogradu 12. septembra zapretila bojkotom. Zahtevalo se da predizborna kampanja bude produžena sa dva na tri meseca, da svi izborni organi budu višestranački, da predstavljanje svih kandidata u medijima bude jednako i da se ustanovi institucija obavezujućeg okruglog stola. Međutim, ubrzo se pokazalo da jedinstvo opozicije nije čvrste prirode. Signali koji su dolazili iz Demokratske i Narodne radikalne stranke nagoveštavali su da njihove namere o bojkotu nisu baš sasvim iskrene, bez obzira na to što nije udovoljeno svim zahtevima opozicije. Situacija se, ipak, preokrenula 22. novembra, kada je Skupština Srbije odbacila predloge amandmana o višestranačkim izbornim komisijama, što je bi povod da se opozicione stranke dan kasnije okupe u prostorijama DS-a i proglase bojkot. Tek na

³⁷ *Демократија*, бр. 7, 19. јун 1990, 7; В. Пекјић, *Zlatno doba dijaloga...*, 389–390; *Други о Пекућу...*, 124.

³⁸ С. Антонић, *н. д.*, 51–54.

³⁹ К. Николић, „Обнављање парламентарног поретка у Србији 1990.“, *Токви историје*, бр. 2 (2011), 144.

⁴⁰ Д. Мићуновић, *Живот у невремену*, 2, 26–27, 36–38, 45–47; *Други о Пекућу*, 57–61.

intervenciju Dobrice Ćosića, Milošević je prihvatio višestranački nadzor nad izborima, što je potvrđeno u Skupštini Srbije 26. novembra, nakon čega su sve opozicione stranke, uz međusobne optužbe za saradnju sa režimom, pristale da uđu u izbornu trku.⁴¹ Kosta Čavoški tvrdi da je njegov poraz na izborima za predsednika DS-a direktno povezan sa izlaskom opozicije na izbore, jer su do tada sve stranke, zahvaljujući i njegovom učešću u pregovorima, bile čvrstog stava da ih treba bojkotovati.⁴²

Izborna očekivanja srpske opozicije bila su nerealno velika. Primera radi, Milovan Đilas u svom dnevniku beleži da je veliki broj intelektualaca bio uveren da će u tri za predsednika pobediti Vuk Drašković.⁴³ Veliki optimizam vladao je i u DS-u, o čemu govori činjenica da su pojedinci sa najmanjim očekivanjima računali na minimum 20 mandata. Međutim, Pekić je bio izuzetno rezervisan, a nije čak ni bio poslanički kandidat.⁴⁴ Nekoliko meseci kasnije, Pekić je na jednoj tribini izjavio da je njegov stav bio da opozicija treba da bojkotuje izbore sve dok ne budu ispunjeni zahtevi koji su se ticali izbornih uslova, pa tek onda, i to ujedinjena, da uđe u izbornu trku.⁴⁵ S druge strane, Đinđić je u *Demokratiji* pisao da „ne treba proglasiti bojkot izbora, jer to bi vladajućoj stranci omogućilo da se izvuče iz klinča i da čeka odluku potplaćenih sudija oko ringa“.⁴⁶ Pored toga, u *Borbi* je pisao da je za većinski deo opozicije dovoljno „biti protiv, a takvom apstraktnom radikalizovanju doprinose nekadašnji disidenti, politički amateri koji su u opoziciju uneli slepilo za pragmatizam i sklonost za metafiziku“, da bi u nastavku dodao: „Stvari treba nazvati pravim imenom: poziv na bojkot izbora zapravo znači poziv na građansku neposlušnost i pobunu.“⁴⁷

Međutim, izlazak na izbore pod ponuđenim uslovima pokazao se kao velika greška. Iako je Milošević načinio sitne ustupke opoziciji, izborni zakon koji je usvojen u Skupštini je onemogućavao jednake startne pozicije za sve aktere izborne trke.⁴⁸ I dok se opoziciona retorika bazirala na nacionalizmu i antikomunizmu, Miloševićeva glavna parola bila je: „Sa nama nema neizvesnosti.“ Mediji pod kontrolom režima forsirali su sliku o SPS-u kao stranci koja garantuje mir, prosperitet i ekonomsko blagostanje, dok je opozicija svedena na ratne huškače i šoviniste. Na predsedničkim izborima, koji su bili veoma važni jer je ta funkcija po novom Ustavu nosila velika ovlašćenja, Slobodan Milošević je ubedljivo pobedio u prvom krugu sa 65,3% glasova. Drugoplasirani je bio Vuk Drašković sa 16,4% glasova, a trećeplasirani Ivan Đurić sa 5,52% glasova. Kada je reč o parlamentarnim izborima, na njima se glasalo po većinskom izbornom sistemu kroz dva kruga, 9. i 23. decembra. Na glasanje je izašlo ukupno 71,49% birača. Izabrano je 250 narodnih poslanika u isto toliko izbornih jedinica. Ovakav sistem odgovarao je samo socijalistima, jer su jedino oni imali prepoznatljive ljude u svim izbornim jedinicama, dok je, na primer,

⁴¹ Dušan Radulović, Nebojša Spaić, *U potrazi za demokratijom* (Beograd: Dosije, 1991), 74, 88–93, 108, 149–151; С. Антоний, *н. д.*, 54; К. Николић, *Југославија, последњи дани: 1989–1992. Књ. 1...*, 268.

⁴² К. Чавошки, *Сећања неуспешног политичара, 1* (Beograd: Catena mundi, 2022), 261–262.

⁴³ М. Ђилас, *н. д.*, 189, 191.

⁴⁴ V. Janković u razgovoru sa autorom 12. maja 2023.

⁴⁵ В. Пекић, *Zlatno doba dijaloga*, 461.

⁴⁶ *Демократија*, бр. 15, 13. октобар 1990, 1.

⁴⁷ *Борба*, 13–14. октобар 1990, 2.

⁴⁸ К. Николић, „Обнављање парламентарног поретка у Србији 1990“, 144–145.

DS imao kandidate u svega 177 jedinica. Kada su glasovi izbrojani, pokazalo se da su očekivanja opozicije prevazilazila njene realne mogućnosti. SPS je osvojio 194 mandata, SPO-u je pripalo 19, Demokratski savez vojvođanskih Mađara imao je osam, DS sedam, dok su svi ostali zajedno osvojili 22 mandata. Potvrdilo se da je većinski izborni sistem išao u korist socijalistima, jer su osvojili 46,1% glasova, ali su u parlamentu imali većinu od 77,6%.⁴⁹

Izborni rezultati izazvali su prvo muk, a potom i eskalaciju sukoba unutar Demokratske stranke. Mandati su osvojeni samo u centralnim beogradskim opštinama, što je bio jasan pokazatelj na koje biračko telo može da računa stranka čiju okosnicu čine isključivo intelektualci.⁵⁰ Na sednici GO DS-a, 13. januara 1991, Čavoški je tražio Mićunovićevu ostavku zbog loših rezultata. Mićunović je to odbio, ali je obećao da će podneti ostavku ako DS ne uđe u Saveznu skupštinu i ako na sledećim republičkim izborima osvoji manje od sedam mandata. Međutim, Čavoški, Milošević, Petrović i Božić su vrlo brzo napustili DS i kasnije osnovali Srpsku liberalnu stranku.⁵¹ Borislav Pekić je isprva bio na istom putu, pa je prisustvovao razgovorima o stvaranju nove stranke koji su vođeni u kući Saše Petrovića. Međutim, pošto je u međuvremenu određen za kandidata na dopunskim izborima u Rakovici, Pekić je ipak odlučio da ostane u DS-u.⁵²

Od 9. marta do izbora u Rakovici

Nakon trijumfa na prvim višepartijskim izborima, Milošević je mislio da opozicija više ne predstavlja nikakvu opasnost. Međutim, njegova pobednička arogancija dovela je do velikih demonstracija koje su u Beogradu održane 9. marta 1991. godine. Uprkos policijskim kordonima, desetine hiljada građana uspele su da se probiju do Trga republike. Sa balkona Narodnog pozorišta su se ređali govori opozicionih lidera sve dok u jednom momentu nije usledio napad policije. Međutim, demonstranti su se suprotstavili vrlo hrabro i odlučno, pa se policija oko 14 časova povukla u rasulu. U tim sukobima život su izgubile dve osobe: policajac Nedeljko Kosović i osamnaestogodišnjak Branivoje Milinović. Tek u večernjim satima tenkovi Jugoslovenske narodne armije su zaveli mir na beogradskim ulicama, Drašković je uhapšen, a režimski mediji su tražili zabranu SPO-a. Međutim, u noći između 10. i 11. marta pobunili su se studenti. Probili su kordon policije i zauzeli prostor oko Terazijske česme, koji nisu napuštali u naredna četiri dana. Tokom dana im se pridružio veliki broj javnih ličnosti, dok je prvo lice tzv. Plišane revolucije bio glumac Branislav Lečić, koji je satima držao veoma nadahnute govore. Zahtevi studenata bili su prekid nasilja, puštanje svih

⁴⁹ Vladimir Goati, *Izbori u Srbiji i Crnoj Gori od 1990. do 2013. i u SRJ od 1992. do 2003* (Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju – Nacionalni demokratski institut za međunarodne odnose (NDI), 2013), 27–31; K. Николић, *Југославија, последњи дани: 1989-1992. Књ. 1...*, 270–273; „Sricanje demokratije - izbori 1990“, *You Tube*, <https://www.youtube.com/watch?v23flueqy0gw&t1313s>, (Pristupljeno 21. 1. 2025).

⁵⁰ Верица Михајловић, Зоран Радоњић, *Две деценије вишестраначја у Републици Србији: уставу, изборима и носиоци власти 1990–2010* (Београд: Службени гласник, 2011), 44.

⁵¹ D. Mićunović, *Život u nevremenu*, 2, 61–62; K. Чавошки, *Сећања неуспешног политичара, I*, 262–263.

⁵² Коста Чавошки, *Никола Милошевић: карактер као судбина* (Београд: Catena Mundi, 2015), 27.

uhapšenih, smena ministra policije, omogućavanje rada opozicionih TV i radio stanica, kao i ispunjavanje zahteva mitinga od 9. marta.⁵³

Borislav Pekić se 9. marta nalazio u samom epicentru dešavanja. Međutim, kada su se pobunili studenti, u prostorijama Udruženja književnika Srbije je odmah okupio svoje kolege i pozvao ih da odu na Terazije. Prethodno su Predrag Palavestra, Slobodan Selenić i Borislav Mihajlović Mihiz sastavili pismo podrške i ovlastili Pekića da ga, u ime srpskih pisaca, pročita pred studentima. Dok su prilazili Terazijama, studenti su srpske pisce pozdravljali i razmicali se kako bi oni prošli. „Visok, prav i ponosit“, beleži Palavestra, „pred svima je dugačkim korakom grabio Pekić, sa ozbiljnim licem čoveka koji je započeo važan posao i sada gleda da mu alat ne izmakne iz ruku“. Nekoliko sledećih noći Pekić je proveo na Terazijama i u okolnim bifeima, družeći se sa studentima i glumcima koji su vodili protest.⁵⁴ Pored toga, 12. marta su zabeležena i dva govora koje je Pekić održao pred studentima. Prvo im se obratio oko 5 časova izjutra i poručio: „Ali, naravno, osnovna stvar je ne gledati na sat. Pobede se ne dobijaju za sekund, ni za dan, ni za godinu. Hvala vam u ime moje mladosti i u ime svih ljudi koji su se nekad borili za slobodu.“⁵⁵ Potom je otišao u jedan bife da se odmori, ali je ubrzo do njega stigla vest da je Branislav Lečić, sa kojim je odranije bio u prijateljskim odnosima, izjavio pred studentima da postoje „ovakvi akademici i onakvi akademici“. Pekić je ove reči shvatio pre kao izazov nego kao provokaciju, zbog čega se ponovo obratio studentima: „Srpska akademija nauka mora izreći svoje mišljenje o tome šta se govori i misli o budućim akademikima. Hoćemo li uspeti, ili nećemo, to nije važno. Hvala vam za ono što ste učinili, za ono što nismo mi uspeli.“⁵⁶ Odmah se uputio ka zgradi SANU, gde se u tom trenutku održavao sastanak Odeljenja jezika i književnosti. Nakon što je izrazio bojazan da izdržljivost studenata polako popušta, Miroslav Pantić je odmah prekinuo sednicu, a Predrag Palavestra je napisao saopštenje koje su potpisali svi prisutni izuzev Antonija Isakovića i Erika Koša. Odlučeno je da svi potpisnici odmah pođu na Terazije, gde je od svih akademika najveće oduševljenje izazvala Milka Ivić, koju su studenti popeli na improvizovanu govornicu u vidu stola. Kako navodi Palavestra, Pekić je „zadovoljno trljao ruke kao svaki agitator“ dok su akademici držali govore i ohrabrivali studente do kasno posle ponoći.⁵⁷ Nemajući kud, Milošević je počeo da popušta pred zahtevima studenata. Najpre je istog dana iz zatvora pušten Drašković, obnovljen je rad Studija B i B92, ministar unutrašnjih poslova Radmilo Bogdanović podneo je ostavku 13. marta, kao i pet urednika Televizije Beograd. Iz Padinske skele pušteni su svi uhapšeni demonstranti, pa su se studenti 14. marta razišli, smatrajući da su pobedili.⁵⁸

Samo dan kasnije, u Igalu je preminuo Miodrag Bulatović, književnik i poslanik SPS-a izabran u izbornoj jedinici 10 – Rakovica I. Zbog toga su za 16. jun 1991. raspisani dopunski izbori u ovoj izbornoj jedinici, na kojima je Demokratska stranka

⁵³ С. Антонић, н. д., 58–64; К. Николић, *Југославија, последњи дани: 1989–1992. Књ. 1...*, 347–353; *Време*, бр. 21, 18. март 1991, 6.

⁵⁴ *Српска реч: слободне новине*, бр. 15, 18. март 1991, 13; *Други о Пекићу*, 65.

⁵⁵ Borislav Pekić, *Odmor od istorije* (Beograd: BIGZ, 1993), 224.

⁵⁶ Borislav Pekić, *Zlatno doba dijaloga*, 451; „Beogradske nikad više - 9.mart 1991“, *You Tube*, <https://www.youtube.com/watch?v=JnObGMcEQ&t=5711s>, (Pristupljeno 7. 12. 2024).

⁵⁷ V. Pekić, *Zlatno doba dijaloga*, 451–452; *Други о Пекићу*, 65–66.

⁵⁸ К. Николић, *Југославија, последњи дани: 1989–1992. Књ. 1...*, 352–358; С. Антонић, н. д., 64–65.

kandidovala Borislava Pekića. Imajući u vidu njegov ugled koji je dodatno porastao tokom martovskih dešavanja, ideju o Pekićevoj kandidaturi inicirao je poslanik DS-a Đorđe Zečević, dok je Mićunović, prema sopstvenim rečima, bio protiv jer je smatrao da književna slava u naseljima poput Rakovice neće mnogo značiti.⁵⁹ Imajući u vidu da je Pekić opisao stanje u Narodnoj skupštini kao „otužno“ i „ponekad pogrebno“, bilo je sasvim očekivano da mu se ideja da bude poslanik nije naročito dopadala. Vladeta Janković svedoči da je pritisak na Pekića da se kandiduje bio simultan, da su ga nagovarali svi, pa i skeptični Mićunović. Pritisak na Pekića je porastao kada se saznalo da će kandidat u Rakovici, između ostalih, biti i Vojislav Šešelj, lider Srpske radikalne stranke koji je na decembarskim izborima osvojio skoro 100.000 glasova, iako je najveći deo predizborne kampanje proveo u zatvoru, zbog čega je DS morala da mu se suprotstavi sa najuglednijim kandidatom. Na kraju, Pekića su na kandidaturu uspeli da privole Janković i Zečević tokom jednog od mnogih sastanaka u Zečevićevom stanu u Krunskoj ulici.⁶⁰

Prihvatanje kandidature za poslanika u Rakovici Pekić je smatrao doslednim izvršavanjem stranačke obaveze, baš kao što se trudio da ne ostavi nezavršenu knjigu ili neispunjeno obećanje.⁶¹ Pored toga, verovao je da će podići nivo političke kulture primenom britanske prakse, obilaskom birača od vrata do vrata, bez jeftine demagogije i huškanja na svoje protivnike.⁶² U Pekićevoj kampanji pod parolom „Glasajte za ugled i poštenje“ učestvovao je čitav vrh Demokratske stranke. Uložena je velika energija, jer se išlo od radnje do radnje, od kioska do kioska, a organizovani su susreti sa građanima u restoranima i tribine pred punim salama. Ljudima u stranci je na osnovu toga delovalo da će kampanja biti uspešna, pogotovo što je čitava opozicija bila u optimističnom raspoloženju nakon martovskih demonstracija i prvih znakova Miloševićeve nesigurnosti.⁶³ Međutim, specijalno izdanje *Demokratije* iz 7. juna 1991. upućuje na izvesnu dozu nesnalazjenja DS-a u privlačenju birača izvan centralnih beogradskih opština. Iako su Pekića tom prilikom podržali brojni intelektualci i umetnici, način na koji je to urađeno ipak je više odgovarao kampanji za književnu nagradu.⁶⁴

Pored već pomenutog Šešelja, lidera tek osnovane Srpske radikalne stranke, Pekiću je konkurencija bio i Radoš Karaklajić, automehaničar kojeg je kandidovao SPS, dok je SPO kandidovao univerzitetskog profesora Jovana Marjanovića.⁶⁵ Gostujući na televiziji Studio B pred same izbore, Pekić je biračima u Rakovici saopštio sledeće: „Demokratska stranka jeste i biće ubedljiva građanska alternativa promašenoj socijalističkoj istoriji, s kojom budućnost nismo imali. Demokratska stranka jeste i biće naša legitimna ulaznica za Evropu, bez koje budućnosti nemamo. Jeste i biće garant nacionalnog preporoda, bez koga nam nikakva budućnost i ne treba. Ona jeste

⁵⁹ D. Mićunović, *Život u nevremenu*, 2, 157–158.

⁶⁰ К. Николић, *Југославија, последњи дани: 1989–1992. Књ. 1...*, 275–277; В. Пekić, *Zlatno doba dijaloga...*, 481; V. Janković u razgovoru sa autorom 12. maj 2023.

⁶¹ *Демократија*, бр. 36, 7. јун 1991, 1.

⁶² *Други о Пекићу*, 83.

⁶³ *Демократија*, бр. 37, 21. јун 1991, 22; V. Janković u razgovoru sa autorom 12. maja 2023; D. Mićunović, *Život u nevremenu*, 2, 158.

⁶⁴ *Демократија*, бр. 36, 7. јун 1991, 1–15.

⁶⁵ *Vreme*, br. 32, 3. jun 1991, 28–30.

i biće ne samo ubedljiva mogućnost da se Srbija izvuče iz nacionalne, političke, ekonomske, društvene i moralne krize, već da demokratske promene u Srbiji svet najzad primi ozbiljno i najzad ozbiljno potpomogne.“⁶⁶

Prvi krug izbora održan je 16. juna 1991. godine i birači su na listićima imali izbor od trinaest kandidata. Prema rezultatima iz prvog kruga, Pekić je zauzeo treću poziciju sa 12% glasova, dok su u drugi krug otišli kandidati SRS-a i SPS-a. Drugi krug se održao 30. juna, kada je Šešelj ubedljivo pobedio Karaklajića i ušao u Narodnu skupštinu.⁶⁷ Demokratska stranka se teško pomirila sa još jednim izbornim neuspehom, ali je to pokušala da sakrije. U prvom broju *Demokratije* nakon izbora je pisalo da je u Rakovici pobedio „čovek za kog su glasali pripadnici SPS-a, SPO-a kao i njegove pristalice“, što je bio jasan pokazatelj da „među ovim strankama i nema neke razlike“, kao i da je Šešelj, imajući u vidu njegovu stalnu prisutnost na TV Beograd, zapravo bio pravi kandidat režima na ovim izborima. Iako je u nastavku istaknuto da Demokratska stranka nema razloga za brigu s obzirom na to da „beleži mali ali stalni porast“, u zaključku je izraženo žaljenje „što akademik Borislav Pekić nije opametio srpski parlament, ne zbog Demokratske stranke nego zbog Srbije. Ali pitanje je da li ovako loš sastav Narodne skupštine Republike Srbije uopšte i zaslužuje da u skupštinskoj klupi sedi jedan Borislav Pekić“.⁶⁸ Međutim, iako je DS od toga bežao, pogrešna izborna strategija je bila glavni uzrok njegovog poraza u Rakovici. Naime, Šešeljeva neposredna i radikalna retorika je bila mnogo razumljivija za biračko telo Rakovice, koje su uglavnom činili radnici, nego što je to bio introvertni i teško razumljivi pisac poput Pekića. O tome najbolje svedoči jedna simpatizerka DS-a koja je za *NIN* izjavila da Šešelj „jedini govori ono što svi misle“.⁶⁹

DEPOS i poslednji dani

Borislav Pekić se nakon izbornog poraza u Rakovici privremeno povukao iz politike, pa se u drugoj polovini 1991. godine u javnosti pojavljivao prvenstveno kao pisac. Međutim, u novembru se njegovo ime našlo među 18 akademika SANU koji su potpisali apel protiv ratnog rešenja jugoslovenske krize. „Ne verujemo u svrishodnost ovog rata, ne verujemo u one koji ga vode, ne verujemo u one koji ga svesno ili nesvesno potpiruju, ne verujemo u pobeđe koje vode u nove ratove“, stajalo je u saopštenju koje je objavljeno u *Večernjim novostima*.⁷⁰ Učestvovao je i na sednici GO 8. decembra 1991. u Vrnjačkoj Banji, kada je usvojena *Deklaracija Demokratske stranke o Srbiji*, da bi u februaru 1992. otišao u London, s namerom da se vrati „kad otopli“.⁷¹ Međutim, u martu se njegovo zdravstveno stanje pogoršalo i dijagnostikovano mu je karcinom na bronhijama. Zbog toga je bio sprečen da uzme aktivnog učešća u radu Krunskog saveta prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića, u čiji sastav je

⁶⁶ B. Pekić, *Stope u pesku*, 244–246.

⁶⁷ В. Михајловић, З. Радоњић, н. д., 44; С. Антонић, н. д., 82–83.

⁶⁸ *Демократија*, бр. 37, 21. јун 1991, 3.

⁶⁹ В. Рибић, *Политичка мобилизација у Србији од 1987. до 1992. године*, 170–171.

⁷⁰ *Вечерње новости*, 19. новембар 1991, 20.

⁷¹ V. Janković u razgovoru sa autorom 12. maja 2023; Bojan Dimitrijević, *Zoran Đinđić* (Beograd: Arhipelag, 2023), 33.

imenovan na Sretenje 1992. godine.⁷² Iako po ubeđenju nije bio zakleti monarhista, Pekić je pristao da bude član Krunskog saveta jer je smatrao da se pitanje restauracije monarhije moralo otvoriti s obzirom da je njeno ukidanje izvedeno na nedemokratski način. Za njega je to bilo stvar principijelnosti, a ne ideološkog opredeljenja.⁷³

Uprkos ozbiljnim zdravstvenim problemima, Pekić je budno pratio politička dešavanja u Srbiji. Kada je 17. maja 1992. formirana široka koalicija pod nazivom Demokratski pokret Srbije – DEPOS, Pekićevo ime se nalazilo među osnivačima.⁷⁴ U izjavi koju je iz Londona dao tri dana kasnije, Pekić je istakao da su „lične ambicije izvesnih opozicionara, nekompetentno političko prosuđivanje, kampanje u komunističkim medijima, kao i dejstvo vladinih agentura unutar opozicije“ sprečavali obaranje vlasti Slobodana Miloševića, zbog čega se mora voditi „ofanzivnija politika opozicije“, koja će između ostalog postaviti i pitanje restauracije monarhije. Ova oštra kritika, upućena pre svega Mićunoviću i njegovim najbližim saradnicima, bila je nedvosmislen znak da je Pekić izgubio veru da se stanje u DS-u može popraviti.⁷⁵ Pošto je pitanje pristupanja DEPOS-u dovelo do nove unutrašnje podele, Pekić je od samog početka podržavao Koštuničino krilo koje se zalagalo da stranka u celini pristupi ovoj koaliciji. Pošto je GO odlučio suprotno, oni su 14. juna formirali Grupu Demokratske stranke za DEPOS koja je prvo postala kolektivni član ove koalicije, a potom se 26. jula 1992. transformisala u Demokratsku stranku Srbije.⁷⁶

Postavlja se pitanje zašto se Pekić ovoga puta svrstao uz one koji su napuštali DS. Iako je nakon prvog raskola bio blizu da je napusti, Pekić se ipak predomislio, smatrajući da u stranci, takvoj kakva je bila, treba ostati i iznutra se boriti za njene promene. Nikola Milošević svedoči da je Pekić ipak vremenom počeo da gubi nadu u tako nešto, nagoveštavajući da će prvom prilikom i on napustiti DS.⁷⁷ Pošto je u ličnom i političkom smislu bio blizak sa Koštunicom, bilo je sasvim logično da se nađu na istoj strani prilikom stranačkog sukoba iz kojeg je proistekla Demokratska stranka Srbije, koja je trebalo da predstavlja otelotvorenje njegovih političkih ideala zasnovanih na borbi za nacionalno i demokratsko načelo. Jedan od njenih osnivača i član prvog Glavnog odbora Milan St. Protić u svojim političkim uspomenu piše da je Borislav Pekić za mnoge bio duhovni otac DSS-a.⁷⁸ Sličnog mišljenja je bio i Predrag Protić, takođe osnivač i dugogodišnji član GO, koji je smatrao da je Pekić bio „stvarni tvorac osnovnih ideoloških opredeljenja DSS“.⁷⁹ Međutim, Pekić nije stigao da dočeka osnivanje ove stranke, jer ga je u tome sprečila smrt. Iz istog razloga, Pekić nikada formalno nije napustio Demokratsku stranku.

⁷² Борислав Михајловић Михиз, *Казивања и указивања*, прир. Драган Хамовић (Нови Сад – Београд – Ириг: Матица српска – Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ – Српска читаоница, 2021), 357–358.

⁷³ Dragomir Acović u razgovoru sa autorom 1. oktobra 2024. godine.

⁷⁴ *Српска реч*, бр. 46, 11. мај 1992, 6.

⁷⁵ В. Пекић, *Стопе у песку*, 252–253.

⁷⁶ *Борба*, 15. јун 1992, 15; *Исто*, 17. јун 1992, 5; *Српска реч*, бр. 52, 3. август 1992, 12.

⁷⁷ *Исто*, бр. 54, 31. август 1992, 23.

⁷⁸ Милан Ст. Протић, *Изневерена револуција: 5. октобар 2000* (Београд: Ћигоја штампа, 2005), 283, 306.

⁷⁹ *Искусство државотворне политике: двадесет година Демократске странке Србије*, ур. Миле Савић (Београд: Фонд Слободан Јовановић), 2012, 56–57.

Poslednje što je Pekić napisao bila je pismo podrške koje je pročitano 28. juna 1992. prilikom svečanog otvaranja Vidovdanskog sabora: „Bolešću sprečen da lično učestvujem na ovom Skupu izražavam duboku veru u to da ćemo stalnim i legitimnim pritiscima postići jedan od svojih najvažnijih ciljeva, a to je osvešćenje Srbije. Zadesile su nas teške nesreće i još teže nas čekaju. Za razliku od samohipnotizovane vlasti mi nismo dužni da ih trpimo. Nismo za njih odgovorni, nismo dužni da podnosimo režim čija je jedina svrha izgleda u tome da ih obnavlja i pojačava. Sačuvajmo snagu i strpljenje, oslobođenje je blizu. Ova će tiranija nesposobnih i bezumnih ljudi nestati kao i sve što su nestale. Srbija će povratiti svoju čast koju su joj oni uprljali i vratiti nadu koju su joj oni oduzeli.“⁸⁰ Nekoliko dana kasnije, dok je ovaj višednevni protest ispred Narodne skupštine bio u punom jeku, iz Londona je 2. jula stigla tužna vest: Borislav Pekić, veliki srpski pisac i borac za demokratiju, preminuo je u šezdeset i trećoj godini. Tada je Pekiću, svedoči Vladeta Janković, odalo poštu preko 100.000 ljudi okupljenih ispred zgrade Narodne skupštine, „u mrtvoj tišini, koju je remetio samo zvuk lepršanja zastave na jarbolima“.⁸¹

Zaključak

Minut ćutanja koji su Pekiću odali učesnici Vidovdanskog sabora je predstavljao zatvaranje jednog političkog, ali i životnog kruga, otvorenog još u februaru 1946. prolaskom kroz „toplog zeca“ tokom „defašizacije“ Treće muške gimnazije.⁸² Pa ipak, imajući u vidu sve navedeno, možemo reći da se Borislav Pekić kao aktivni političar s razlogom nalazi u senci Borislava Pekića kao književnika. Iako je imao zapaženu ulogu u obnavljanju i tokom prvih godina višestranačkog života u Srbiji, Borislav Pekić kao političar ipak nije imao konkretnih rezultata, niti je svojim ugledom i ponašanjem uspeo mnogo da doprinese unapređenju političke kulture kod Srba. Međutim, za razliku od mnogih drugih aktera koji su od 1990. koračali političkom scenom, tu prazninu nije nadoknadio zadovoljenjem ličnih interesa. Sve što je od politike dobio, bile su batine i suzavac.

⁸⁰ B. Pekić, *Stope u pesku...*, 13.

⁸¹ *Морал и демократија*, прир. Маринко Вучинић (Београд: Демократска странка, Истраживачко-издавачки центар, 2008), 128–133.

⁸² О процесу дефашизације више у: *Пекићева клупа*, прир. Радослав Братић (Београд: Легат Борислава Пекића Треће београдске гимназије, 1999); Срђан Цветковић, *Између српа и чекића. 3, Отпор комунистичком режиму у Србији: 1945–1991* (Београд: Catena mundi, 2021).

REFERENCE

- Antić, Čedomir. „Nacionalizam Zorana Đinđića“, *Istorija 20. veka: časopis Instituta za savremenu istoriju*, god. 30, br. 2, 2012, 9–20. DOI: <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2012.2.ant.9-20>
- Antonić, Slobodan. *Još nije gotovo: Milošević*. Beograd: Vukotić media, 2015.
- Bratić, Radoslav, prir. *Pekićeve klupa*. Beograd: Legat Borislava Pekića Treće beogradske gimnazije, 1999.
- Cvetković, Srđan. *Borislav Pekić: život buntovnika*. Beograd: Catena mundi, 2020.
- Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića. 3, Otpor komunističkom režimu u Srbiji: 1945–1991*. Beograd: Catena mundi, 2021.
- Cvetković, Srđan. *Portreti disidenata*. Beograd: Institut za savremenu istoriju: Centar za unapređivanje pravnih studija: Istraživačko-izdavački centar Demokratske stranke, 2007.
- Čavoški, Kosta. *Čemu Demokratska stranka*. Beograd: Srpska liberalna stranka, 2007.
- Čavoški, Kosta. *Nikola Milošević: karakter kao sudbina*. Beograd: Catena mundi, 2015.
- Čavoški, Kosta. *Rasrbljivanje*. Novi Sad: Orpheus, 2011.
- Čavoški, Kosta. *Sećanja neuspešnog političara. 1*. Beograd: Catena mundi, 2022.
- Čavoški, Kosta. *Sećanja neuspešnog političara. 3*. Beograd: Catena mundi, 2022.
- Dimitrijević, Bojan. *Zoran Đinđić*. Beograd: Arhipelag, 2023.
- Drašković, Vuk. *Ožiljci života*. Beograd: Laguna, 2022.
- Đilas, Milovan. *Raspad i rat: dnevnik: 1989–1995*, prir. Aleksa Đilas. Beograd: Vukotić media, 2022.
- Goati, Vladimir. *Izbori u Srbiji i Crnoj Gori od 1990. do 2013. i u SRJ od 1992. do 2003*. Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju: Nacionalni demokratski institut za međunarodne odnose (NDI), 2013.
- Guberina, Veljko. *Svedok istorije. Knj. 5*. Beograd: V. Guberina, 2005. DOI: <https://doi.org/10.1088/1475-7516/2005/05/001>
- Mandić, Dragoljub G. „‘Kosovski problem su stvorili komunisti’: Borislav Pekić i kosovsko pitanje“, u: *Mi i drugi kroz vizuru Kosova i Metohije: tematski zbornik naučnih radova. Knj. 3, Istorija i etnologija*. Priština [tj.] Leposavić: Institut za srpsku kulturu, 2024, str. 203–214.
- Mićunović, Dragoljub. *Život u nevremenu. 2, U političkom vrtlogu: 3. februar 1990–25. januar 2001*. Beograd: Arhipelag, 2014.
- Mićunović, Dragoljub. *Život u nevremenu*. Beograd: Arhipelag, 2013.
- Mihajlović Mihiz, Borislav. *Kazivanja i ukazivanja*, prir. Dragan Hamović. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Univerzitetska biblioteka „Svetožar Marković“; Irig: Srpska čitaonica, 2021.
- Mihajlović, Verica i Zoran Radonjić, *Dve decenije višestranačja u Republici Srbiji: ustavi, izbori i nosioci vlasti 1990–2010*. Beograd: Službeni glasnik, 2011.

- Nikolić, Kosta, Bojan B. Dimitrijević, Srđan Cvetković i Slobodan Gavrilović, prir. *Istorija Demokratske stranke: 1989–2009*. Beograd: Službeni glasnik: Institut za savremenu istoriju, 2009.
- Nikolić, Kosta. „Humanistička inteligencija i obnavljanje parlamentarizma u Srbiji“, *Istorija 20. veka: časopis Instituta za savremenu istoriju*, god. 29, br. 3, 2011, 57–76. DOI: <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2011.3.nik.57-76>
- Nikolić, Kosta. „Politički portret Slobodana Miloševića 1988–1991“, *Tokovi istorije*, 1/2013, 259–84. DOI: <https://doi.org/10.31212/tokovi.2013.1.nik.259-284>
- Nikolić, Kosta. *Jugoslavija, poslednji dani: 1989–1992. Knj. 1, „Svi Srbi u jednoj državi“*. Beograd: Službeni glasnik, 2019.
- Nikolić, Kosta. *Srpska književnost i politika: 1945–1991: glavni tokovi*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2012.
- Pekić, Borislav. *Odmor od istorije*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1993.
- Pekić, Borislav. *Stope u pesku*, prir. Ljiljana i Aleksandra Pekić. Beograd: Laguna, 2017.
- Pekić, Borislav. *Zlatno doba dijaloga*. Beograd: Službeni glasnik, 2012.
- Pekić, Ljiljana i Mihajlo Pantić, prir. *Drugi o Pekiću*. Beograd: Otkrovenje, 2002.
- Protić, Milan St. *Izneverena revolucija: 5. oktobar 2000*. Beograd: Čigoja štampa, 2005.
- Radulović, Dušan i Nebojša Spaić. *U potrazi za demokratijom*, Beograd: Dosije, 1991.
- Ribić, Vladimir. *Politička mobilizacija u Srbiji od 1987. do 1992*. Beograd: Arhipelag, 2023.
- Savić, Mile, ur. *Iskustvo državotvorne politike: dvadeset godina Demokratske stranke Srbije*. Beograd: Fond Slobodan Jovanović, 2012.
- Vučinić, Marinko, prir. *Moral i demokratija*. Beograd: Demokratska stranka, Istraživačko-izdavački centar, 2008.

A POLITICIAN IN THE SHADOW OF A WRITER: BORISLAV PEKIĆ AND
THE BEGINNING OF THE MULTI-PARTY SYSTEM IN SERBIA (1990–1992)

Dragoljub Mandić, MA*

Summary

The aim of this paper is to present the role of Borislav Pekić during the initial years of the multi-party system reintroduced in Serbia in 1990. As a respected writer and critical intellectual, Pekić became actively involved in politics towards the end of his life, serving as one of the founders and vice president of the Democratic Party, and subsequently as one of the principal initiators of the establishment of the Democratic Party of Serbia and the Democratic Movement of Serbia, the first major coalition formed in opposition to the regime of Slobodan Milošević. On the basis of relevant scientific literature and sources – primarily writer's legacy, the testimony of contemporaries, daily and party press – this paper seeks to present the political activities and attitudes of Borislav Pekić in the mentioned period.

KEYWORDS: Yugoslavia, Serbia, democracy, parliamentarism, Democratic Party, Democratic Party of Serbia, Borislav Pekić

* PhD student, University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Belgrade, Republic of Serbia
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5655-935X>; E-mail: dragoljub.mandic997@gmail.com